

УДК 325.54(4)

В.В. Козар

МІЖНАРОДНА МІГРАЦІЯ РОБОЧОЇ СИЛИ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ

У статті досліджено сучасні тенденції міграційних процесів, виявлено їх вплив на формування та розвиток трудового потенціалу держави. Проаналізовано сучасні тенденції в динаміці міжнародної міграції в умовах розвитку глобалізації. Доведено, що міграційні процеси є основою розвитку не лише трудового потенціалу, а й стабілізації соціально-економічної системи загалом. Удосконалено методологічні підходи до дослідження міграційних процесів у сучасних умовах. Виявлено закономірності в структурі міжнародних соціально-економічних, зокрема трудових, відносин та розкрито їх вплив на економіку країни.

Обґрунтовано необхідність фінансового та правового регулювання міграційних процесів як основного чинника антикризового управління суспільства сучасного типу. Визначено основні категорії робочої сили, що бере участь у міграційних процесах. Проаналізовано основні країни-реципієнти, до яких спрямовуються основні потоки трудових мігрантів.

Доведено, що основною характеристикою участі країни у світовому ринку праці є сприяння міграції та лібералізація трудових потоків двостороннього типу, що дає змогу державам із відкритими соціально-економічними системам маневрувати трудоворесурсним потенціалом.

The article deals with exploring current trends of migration processes and identified their impact on the formation and development of labour potential of the country. It was analyzed the current trends in international migration in the conditions of globalization. It is proved that migration processes are the basis for the development not only of labour potential, but also to stabilize the socio-economic system as a whole. It was improved methodological approaches to the study of migration processes in modern terms, the regularities in the structure of international socio-economic, in particular labour relations and reveals their impact on the economy of the country.

It was justified the necessity of financial and legal regulation of migration processes as the main factor of society crisis management of the modern type. Together with this, it was identified the main categories of the labour force involved in migration processes and analyzed the main countries-recipients, which accumulated in themselves the main flows of labour migrants.

It is proved that the main characteristic of the country's participation in the global labour market is the promotion of migration and the liberalization of labour flows of bilateral nature, which allows the countries with open socio-economic systems to manoeuvre with labour-resource potential.

Ключові слова: міграція, міграційні процеси, розвиток, фінансово-правове регулювання, світогосподарські відносини, трудовий потенціал.

Key words: migration, migration, development, financial regulation, the world economic relations, labor potential.

Міграційна проблема належить до глобальних проблем сучасності, адже переміщення населення між державами стосується всіх континентів земної кулі, а отже, об'єднання зусиль усіх країн світового співтовариства є необхідною умовою вирішення проблем, пов'язаних із глобалізацією світового ринку праці. Якісні зміни, що відбуваються в динаміці й характеристиці міжнародної міграції робочої сили й зумовлені впливом глобалізації (а саме: збільшенням відкритості національних економік, частковим вирішенням політичних і регіональних конфліктів, надшвидким розвитком

комунікаційної інфраструктури) призвели до збільшення масштабів процесів міграції людських ресурсів та їх динамізму. Новим явищем, що набуває розвитку в умовах глобалізації економіки, є транснаціоналізм мігрантів.

Питанню дослідженню міграційних процесів та їх взаємозв'язку з тудовим потенціалом присвячені праці таких учених, як Власюк О., Лібанова Е., Малиновська О., Піскун О., Пирожков С., Прибиткова І., Романюк М..

Метою статті є виявлення загальних закономірностей та тенденцій розвитку трудового потенціалу в умовах посилення ролі міграції в забезпеченні розвитку трудового потенціалу. Завданнями є теоретичне обґрунтування міграційних процесів, дослідження їх сутності, принципів та етапів формування, аналіз державного регулювання міграційних процесів методами фінансового та правового контролю.

Міграція робочої сили є індикатором реакції населення на зміни в економічному, політичному, соціальному житті суспільства. Виділяють такі етапи трудової міграції з України:

- перший етап до 1990 року — це період відтоку представників інтелектуальної та культурної еліти — вчені, музиканти, художники та ін.;
- другий етап 1990—1993 роки характеризується відтоком професіоналів із вищою освітою, який був дуже чисельним;
- третій етап розпочався після 1994 року. У цей період еміграційна хвиля охопила робітників — будівельників, водіїв, слюсарів, поварів та різноробочих. Він продовжується до цього часу.

Паралельно з цим є міграція громадян до України:

- першу хвилю становлять громадяни, які з різних причин були депортовані з України, але хочуть повернутися і набути громадянство;
- до другої категорії належать вимушені переселенці з тих країн, на території яких проходять воєнні дії та трапляються катастрофи (землетруси, повені);
- до третьої категорії належать саме нелегальні мігранти на Захід. Зважаючи на своє географічне положення, Україна стає, так званою, транзитною країною. Її використовують для нелегального транзиту мігрантів, наркотиків, зброї;
- четверту міграційну хвилю становлять бізнесмени, торговці з різних країн, а також особи, які в'їжджають до України з метою працевлаштування.

Міжнародна міграція забезпечує перерозподіл трудових ресурсів відповідно до потреб країн й регіонів, що динамічно розвиваються, концентрує активне і працеспроможне населення в головних економічних центрах. Завдяки міграції можливим є: освоєння нових районів та їх природно-ресурсного потенціалу; підвищення матеріального добробуту населення; професійне зростання десятків мільйонів людей. Надзвичайно важливу роль у соціально-економічному розвитку таких країн, як: Канада, Австралія, США, ПАР, Аргентина мала і має саме міжнародна міграція. Так, населення Ізраїлю збільшується в значній мірі завдяки припливу іммігрантів. Проте не можна не враховувати й негативних наслідків міграційних процесів, що проявляються у надмірному розростанні великих міст у країнах-реципієнтах, демографічному старінню і фемінізації населення в країнах-донорах. До того ж адаптація іммігрантів до нових умов майже завжди супроводжується значними труднощами, а часто й конфліктами на етнічній і професійній основі. Масова еміграція населення призводить до депопуляції.

Експортуючи власну робочу силу, Україна неминуче імпортуватиме іноземну робочу силу, що підтверджує відповідна динаміка, представлена вище. Впровадження у виробництво закордонних технологій, освоєння «ноу-хау», створення вільних економічних зон, спільних підприємств та їх участь у приватизації сприяють припливу із-за кордону бізнесменів, управлінців, комерсантів та інших фахівців.

У цілому іноземна робоча сила відіграє істотну роль у соціально-економічному розвитку країни. Іноземні працівники створюють частину валового внутрішнього продукту, забезпечують певну конкурентоспроможність на ринку окремих промислових товарів, сфери послуг, що пов'язане з низькою вартістю їх робочої сили.

У найбільших масштабах праця мігрантів затребувана в будівництві, торгівлі, громадському харчуванні, промисловості, сільському господарстві, на транспорті, підсобних роботах і прибиранні територій у комунальному господарстві. При цьому слід зазначити тенденцію до зниження частки трудових мігрантів у промисловості й галузях реального сектору економіки й відповідного росту їх питомої ваги в торгівлі і в сфері послуг, тобто на робочих місцях, що не вимагають серйозних професійних знань, але здатних швидко забезпечити досить високий заробіток.

Однією з основних проблем ринку праці в Україні є гіпертрофовані масштаби нелегальної зайнятості в національній економіці й економіці приймаючих країн. На законних підставах працюють не більш 10–15 % від реального числа трудових мігрантів України. Потоки нелегальних трудових мігрантів створюють безліч проблем економічного й соціального характеру. Серед них злочинність і загострення міжнаціональних відносин. Досить відчутним став вплив іноземної робочої сили на кон'юнктуру ринку праці. У контексті глобальних міграційних явищ слід зазначити й ще один дуже важливий аспект — це негативний вплив нелегальної міграції з країн Азії в Україну на європейські міграційні процеси. При існуючому безвізовому режимі в'їзду мігрантів із країн СНД Україна стає транзитним пунктом для «нелегалів» із країн Середньої й Центральної Азії в Європу. У таких умовах ЄС, природно, зацікавлений у наведенні порядку з нелегальною міграцією в країні.

Дослідження міграційного процесу зумовлена негативними тенденціями, що спостерігаються в Україні, зокрема зниження економічного, демографічного, культурного потенціалу країни. Найгірші негативні наслідки трудової міграції — торгівля людьми, примусова праця, сексуальне рабство, що призводять до збільшення захворювань, зменшення тривалості життя та, як наслідок, деформації вікової структури населення. Незважаючи на те, що в Україні здійснюються заходи щодо запобігання негативним наслідкам трудової міграції, вона все ще залишається великою проблемою для суспільства. Актуальним є питання стосовно соціального захисту наших співвітчизників за кордоном. Адже, працюючи за кордоном, а часто і перебуваючи за кордоном нелегально, українські громадяни стають мішенню для зловживань працедавців, а також і прямого пограбування, яким часто займаються такі ж вихідці з України. Саме це зумовлює потребу детального вивчення впливу кожної складової міграційного процесу, на підставі чого можливе розроблення державної політики захисту населення в цьому напрямі.

За експертними оцінками, за кордоном протягом останніх років працює приблизно 7–8 млн громадян України. Наведена цифра обґрунтовується даними, розрахованими на підставі статистичної та адміністративної інформації, про чисельність та економічну активність населення, даними консульських установ щодо громадян Укра-

їни, які перебувають за кордоном, і даними суб'єктів господарської діяльності, які займаються посередництвом у працевлаштуванні громадян України за кордоном. При цьому більшість українських громадян працюють у країнах СНД (зокрема в Російській Федерації) та країнах Східної та Західної Європи. Таким чином, основними країнами працевлаштування останнім часом виступають Росія, Польща, Чехія, Італія, Португалія, Німеччина, Словаччина, Греція, Іспанія [5].

Українська робоча сила виявилась досить конкурентоспроможною на ринку праці за кордоном. Однією з основних переваг є її дешевизна. Привабливість українських мігрантів також є у тому, що за рівнем культури, ментальністю вони близькі до сусідніх центральноєвропейських народів. Трудові мігранти України — це високоосвічені та висококваліфіковані фахівці (80 % мають повну вищу або базову вищу освіту). Вони працюють переважно у таких видах економічної діяльності, як транспорт, будівництво, торгівля, переробна промисловість.

Через недосконале законодавче врегулювання правового статусу окремих категорій мігрантів вони перебувають в Україні у невизначеному, фактично нелегальному становищі.

З проголошенням незалежності був прийнятий Закон України «Про громадянство» від 18 січня 2001 року. Прийнявши цей закон, Україна стала перед проблемою перебування на її території іноземців, осіб без громадянства. Це зумовило прийняття нового закону «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» від 22 вересня 2011 р.

З прийняттям Конституції правові акти, регламентуючі питання громадянства та міграції, були впорядковані та приведені у відповідність до конституційних норм.

Прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 року Конституція України вперше визначила конкретний предмет міграційного права — регулювання міграційних процесів. У пункті 10 статті 92 Конституції закріплено, що винятково законами України визначаються засади регулювання демографічних та міграційних процесів. Таким чином в Україні покладено початок міграційному праву.

Кодекс законів про працю в статті 8 закріпив, що трудові відносини працюючих іноземних громадян регулюються законодавством та міжнародними договорами.

Але виходячи з економічної, соціально-політичної ситуації, яка склалася в Україні, то на даний час проблемам міграції на державному рівні, (а саме на законодавчому рівні) приділяється найменше уваги, що спонукає розквіту нелегальної трудової міграції.

Законодавчі акти, які прийняті та ратифіковані Верховною Радою України, не в повній мірі, можна сказати поверхово, регулюють міграційні процеси. Аналіз міграційної ситуації в Україні показує, що вона розвивається набагато швидше, ніж органи, які повинні її регулювати. За таких умов все очевиднішою стає загроза того, що ситуація може вийти з-під контролю.

Україна фактично лише починає формувати своє міграційне законодавство. На цьому етапі вкрай необхідно проаналізувати і врахувати відповідний міжнародний досвід. Важливою складовою міграційної політики України має бути міжнародне співробітництво, врахування загальносвітових тенденцій регулювання міграційних процесів.

У нових умовах розвитку міграційних процесів старі інститути їх регулювання, такі як жорсткий паспортний режим, прописка, обмеження виїзду за кордон — втрачають своє значення.

У зв'язку із світовою економічною та фінансовою кризою зростає кількість вивільнених працівників. Це зумовлюється кризою у підприємстві, а саме: зупинкою підприємств, скороченням виробництва, закриттям приватних фірм (фірм з іноземним капіталом), що, своєю чергою, сприяє не тільки легальному виїзду робочої сили за кордон і зменшенню напруги на ринку праці в Україні, а й нелегальній міграції з метою працевлаштування в країнах Європи.

Наслідки трудової міграції далеко не однозначні. Так, збільшення грошової маси призводить до зростання цін, дешеві імпортні товари, привезені «човниками», створюють конкуренцію товарам вітчизняного виробництва. Орієнтовані на споживання гроші мігрантів лише незначною мірою мають інвестиційне чи кредитне використання. Вплив заробітків за кордоном на розвиток дрібного бізнесу є вкрай скромним внаслідок податкового тиску, відсутності дешевих кредитів, труднощів із реєстрацією підприємства, зневіри громадян у майбутнє малого бізнесу. Зовнішня трудова міграція руйнує трудові колективи, сім'ї, здатна спричинити дефіцит робочої сили у певних видах економічної діяльності та регіонах.

Суперечливість явища трудової міграції підводить до висновків про те, що основний зміст політики держави у відповідній сфері має полягати в мінімізації її негативних наслідків, максимальному використанні позитивних для громадян (у тому числі працівників-мігрантів) та суспільства результатів.

1. *Байжолова Р.* Повышение эффективности государственного регулирования национального рынка труда в условиях глобализации / Р. Байжолова // Актуальные проблемы экономики. — 2012. — №10 (136). — С. 344–352; 2. *Блинова М.С.* Трансформация теоретических представлений о глобальной миграции в контексте научного дискурса: [электронный ресурс] / М.С. Блинова // Материалы XIV Международной научной конференции студентов, аспирантов и молодых ученых «Ломоносов». — М.: Изд-во МГУ, 2007. — Режим доступа: http://www.lomonosov-msu.ru/archive/Lomonosov_2007/17/blinova_ms.doc.pdf; 3. *Бойко А.М.* Особливості розвитку міжнародного ринку праці в сучасних економічних умовах: [електронний ресурс]. — Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe.pdf; 4. *Калініна С.П.* Регулювання ринку праці України в контексті європейського вектору економічної інтеграції / С.П. Калініна, Г.В. Серета // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект: сб. науч. трудов. — Донецк: ДонНУ, 2010. — С. 741–745; 5. Міграційний рух населення України: [електронний ресурс] // Державна служба статистики України. — 2013. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>; 6. Міграція в Україні. Факти і цифри // Міжнародна організація з міграції (МОМ): Представництво в Україні. — 2012. — 10 с.; 7. *Юськів Б.М.* Глобалізація і трудова міграція в Європі: монографія / Б.М. Юськів. — Рівне: Видавець О. М. Зень, 2009. — 476; 8. ILO, Global Employment Trends Model, 2008: [electronic resource]. — Mode of access: <http://www.ilo.org/public/english/employment/strat/download/getb06en.pdf>; 9. Globalizing management // Eds. V. Pucik, N. Tichy, C. Barmet. — N.Y., 1992; 10. *Okyjski M.* Migracje a globalizacja / M. Okyjski // Globalizacja od A do Z / E. Czarny (red.); Narodowy Bank Polski, Departament Komunikacji Społecznej. — Warszawa: Narodowy Bank Polski, 2004. — S. 199–232.